

výzkumu s celkovým plánem a podrobným katalogem jednotlivých objektů. Následná analýza zjištěných tvarů je v případě Cháchova a Javoru spíše formální, v případě Kokotu mnohem podrobnější. Další část se věnuje movitým artefaktům, získaným během průzkumu. Ve skladbě nálezového fondu převládá keramika, méně často se objevuje mazanice, ostatní nálezy (železo, struska) jsou jen okrajové. Nálezy byly získány povrchovými sběry, v případě Kokotu také mikrosondáží (celkem 20 sond o ploše 0,25 m² rozmístěných mezi objekty). Východisko analýzy keramiky představuje rozdělení do keramických tříd, základ pro dataci pak komparace se souborem keramiky z Plzně. Opět lze uvažovat nad tím, zda práce s keramickým souborem není pouze formální aplikací jinde vytvořených schémat. Základem současné představy o vývoji plzeňské keramiky je brilantní zpracování souboru z výzkumu zaniklého domu čp. 187 (Sedláčkova 1). Nelze však pouštět ze zřetele, že nebyla dosud publikována komparace s jinými plzeňskými soubory, a srovnání keramické produkce mezi různými regiony není zatím propracováno ani z metodického hlediska. Pro současný stav výzkumu středověké keramiky je zcela příznačné, že se autoři obrací k publikovanému plzeňskému souboru a nevyužívají srovnání např. s materiálem z města Rokycan. Při podrobném čtení se navíc nelze ubránit dojmu, že autoři rezignují na vytvoření vlastní relativní chronologie a při pokusu o absolutní zakotvení stejně využívají pouze obecné představy o morfologii okrajů. Na druhou stranu je třeba přiznat, že od malých, převážně sběrem získaných souborů nelze zásadní výpovědní hodnotu očekávat.

Dobrá stav terénních pozůstatků umožnil relativně přesné úvahy o podobě vesnického půdorysu i jednotlivých usedlostí. Ve vsi Cháchově bylo rozpoznáno 9 usedlostí, rozmístěných podél pravidelné trojúhelníkové návsi. Podobný typ představuje i Javor, tentokrát s obdélnou návsi a šesti usedlostmi. Ves Kokot patří k největším zaniklým lokalitám nejen na Rokycansku, ale na celém širším Plzeňsku. Základ urbanistické struktury tvoří protáhlá obdélná náves o rozměrech 450 x 70 m, orientovaná ve směru severozápad – jihovýchod. Na jihozápadní straně bylo rozmístěno 14 štítově orientovaných usedlostí, stejný počet domů je předpokládán na protilehlé straně; užší konce návsi pak uzavíraly dva rozlehlé dvory. Ve všech třech vesnicích převládaly obdélné trojdielné domy, nejspíše dřevěné konstrukce na kamenné podezdívce, se zděnou komorou.

Cenné informace přináší průzkumy bezprostředního zázemí zkoumaných vesnic, zejména

komunikací, vodních toků a těžebních areálů, v případě Kokotu i části záhonové pluziny. Zvláštní typ sídla představuje zaniklý dvůr Nevěžeň. Jádrem areálu tvořil trojdielný dům s roubenou síní a zděnou komorou, doplněný dalšími, nejspíš hospodářskými objekty a rybníkem. Dvůr tvoří nepochybně pouze jediná obytná jednotka, avšak její rozsah i počet objektů se vymyká běžným vesnickým areálům. Poslední kapitolu knihy tvoří doplněk k soupisu zaniklých vesnic z pera P. Rožmberského.

Předložená publikace představuje dobrou prezentaci nedestruktivního povrchového výzkumu, s podrobným katalogem terénních reliktnů a velmi kvalitní geodetickou dokumentací. Jednoznačný přínos představuje využití možností geografických informačních systémů, a to nejen při prezentaci terénní dokumentace, ale i pro další analytickou práci. Tyto možnosti jsou sice využity pouze okrajově, věříme ale, že budou plně využity při závěrečné syntéze.

MARTIN ČECHURA

Pavel VAŘEKA, Petr ROŽMBERSKÝ a kol.,
Středověká krajina na střední Úslavě I,
Katedra archeologie Fakulty filozofické
Západočeské univerzity v Plzni,
Plzeň 2009

180 s., CD ROM, ISBN 978-80-87170-04-5

Zájemce o problematiku středověkého osídlení může být potěšen řadou zajímavých titulů, které během posledních pěti let vydala různá univerzitní pracoviště, zejména katedra archeologie Západočeské univerzity v Plzni. Kolektiv Pavla Vařeky zde v rámci výzkumného záměru „Opomíjená archeologie“ (2005–2011) a dalších navazujících projektů dlouhodobě rozvíjí jedno z atraktivních témat české mediévistiky, kterým je výzkum zaniklých středověkých vsí. Základní cíle a metody výzkumu byly Vařekou již dříve stanoveny a v zásadě navazují na program formulovaný Zdeňkem Smetánkou a Janem Klápštěm. Klíčovými tématy jsou studium (1) archeologických transformačních procesů v lesním prostředí, (2) středověké sídelní struktury, (3) podoby vsí a (4) zázemí vsí a dokladů mnohostranného využití krajiny. Hlavní výzkumnou metodu představuje geodeticko-topografický průzkum doplněný o geofyzikální prospekci, archaeobotanické analýzy a drobné archeologické objevy;

těžiště výzkumu se soustřeďuje do západních Čech, zejména na Rokycansko (Zbirožsko), na okres Plzeň-jih (Blovicko) a Tachovsko. Anotovaná publikace přináší zprávu o prvních výsledcích výzkumu Blovicka – krajiny podél střední Úslavy. Řada informací je přitom čtenářům již důvěrně známa, a to díky podrobné předběžné studii, vydané v *Archaeologia historica* 33, 2008.

Přehledně uspořádaný svazek je uveden P. Vařekou, který seznamuje s cíli, metodou a postupem výzkumu a se způsobem vymezení zkoumaného regionu. Ten byl stanoven mechanicky bez ohledu na přirozené geografické nebo historické celky (100 km²). Podstatné bylo získat jednak data srovnatelná s druhým intenzivně zkoumaným regionem Zbirožska, a dále rozšířit výzkum o některá nová témata, související zejména s raně středověkým osídlením. Rámcové přírodní podmínky spolu s vývojem archeologického poznání regionu shrnují dvě následné kapitoly Jana Pícky, o sídlech ve zkoumaném regionu stručně informuje sídelněhistorická rešerše Petra Rožmberského (1 město, 28 vsí, větší množství samot a 20 zaniklých lokalit). Jádro svazku představují výsledky geodeticko-topografického průzkumu zaniklých vsí Bzík, Chýlava a Kamenice (Hana Přerostová, P. Vařeka a Lukáš Holata), dále zpráva o sídlišti nejasného charakteru v poloze „Pod Hřebenem“ v polesí Chýlava (Josef Švejnoha) a o zaniklém novověkém dvoře Rájov (Kateřina Moravcová). Místo závěru, který by měl být součástí ohlášeného druhého dílu, je připojen stručný klíč k popisu povrchových tvarů a keramických tříd (P. Vařeka).

Trojice publikovaných zaniklých vsí vzbuzuje dojem, že archeologie zde informuje o ekonomicky nevýznamných a periferních sídlištech, která sice mohla svým obyvatelům poskytnout obživu, nikoliv ale výraznější zemědělské přebytky. Všechny zkoumané vsi byly vysunuty do topograficky nepřívznivých a dnes zalesněných poloh, kde členitý reliéf a zemědělsky slabé půdy limitovaly rozsah obdělátných ploch (400–650 m. n. m.). Jednalo se o velmi malé vsi, jejichž zástavba byla situována v místech neumožňujících rozvinutí větších sídelních půdorysů. Stavby jednotlivých usedlostí se rozkládaly ve svažitém terénu, kolem nevýrazné pramenné pánve nebo prameniště, ze kterého vytékala slabá a spíše periodická vodoteč. Zaniklý Bzík byl situován na poměrně strmý západní svah, uzavřený také z jihu, takže nízký sluneční osvit jistě patřil k základním charakteristice sídliště. Relikty orby v zázemí zaniklých vsí výzkum zachytil pouze torzovitě a bez možnosti spolehlivě rekonstruovat alespoň základní osnovu rozvržení plužiny. Povr-

chové sběry doložily osídlení v areálech zkoumaných vsí od 12. nebo 13. století až do 15. století.

Písemné prameny k poznání studovaných zaniklých vsí zatím příliš informací nepřinášejí. Dvě vsi se v pramenech poprvé objevují již jako pusté (Bzík, Chýlava, polovina 16. století), v případech třetím je uvažováno o souvislosti s lokalitou uváděnou ve 12. století jako součást majetku kladrubského, popř. nepomuckého kláštera (Kamenice).

Autoři jednotlivých příspěvků se vedle celkové představy o půdorysném uspořádání a velikosti zkoumaných vsí pokusili identifikovat také jednotlivé usedlosti, tedy seskupit relikty předpokládané zástavby a terénních úprav do původních funkčních celků. Tyto hypotetické a variantní rekonstrukce budou vždy předmětem diskuse a platí to i v tomto případě. V argumentaci autorů nechybí zmínky o archeologických transformačních procesech a o různých typech stavebních konstrukcí zanechávajících rozdílně výrazné pozůstatky, postrádáme ale úvahy o různých formách dvorů poddanských usedlostí, o kolísavé „životní trajektorii“ vsí a především o sociálně-ekonomické diferenciaci usedlostí. To vše by zásadním způsobem ovlivnilo náš pohled na počet a podobu usedlostí a představu o jejich ekonomickém fungování. Větší reflexe těchto jevů by autorům také umožnila zvýšit historickou výpověď jinak velmi dobře dokumentovaných situací.

Velmi obtížné je získat představu o konstrukční podobě a dispozici staveb, pokud máme k dispozici pouze povrchové pozůstatky. Ucelnější a spolehlivé poznatky často nepřinášejí ani drobná archeologická sondáž nebo geofyzikální prospekce, ale teprve plošný archeologický odkryv odhalující dostatečně velký prostorový kontext. Autoři příspěvků jsou při rekonstrukci proto snad až příliš optimističtí a Pavel Vařeka pro pozdně středověkou Chýlavu myslí také na přítomnost jednoduchých obytných staveb.

Povrchové sběry v areálech zaniklých vsí přinesly větší množství archeologického materiálu, zejména keramiky a mazanice. Vedle očekávaných souborů charakterizujících závěr života na lokalitách (14.–15. století) byly často získány také keramické zlomky starší (12.–13. století). Zatímco složení souboru z Chýlavy nepřekvapuje (drtivá většina keramických zlomků náleží do pozdního středověku), na Bzík a Kamenici autoři polovinu všech zlomků zařazují do 12.(?) a 13. století. Prostorové souvislosti staršího keramického horizontu v Kamenici snad dovolují uvažovat o přesunu sídelního jádra v rámci areálu někdy ve 13. století (nové poznatky in *Archaeologia historica* 36, 2011, č. 2).

Specifickou problematiku otevírá příspěvek o lokalitě v poloze „Pod Hřebenem“. Josef Švejnoha zde navazuje na starší výsledky Jana Pícky, který na svahu identifikoval několik kupovitých tvarů, známých již starším badatelům, a v jejich blízkosti našel zlomky keramiky ze „2. pol. 13. století“. Velkou pozornost pak vzbudily chronologicky starší zlomky, nalezené asi ve 100m vzdálenosti a zčásti datovatelné až do „10. století“. V širším areálu se dále dochovaly pozůstatky přípovrchové těžby železné rudy, relikty agrárních teras a další antropogenní povrchové tvary, jejichž bližší chronologické zařazení není možné. Nicméně, uvažováno bylo o raně středověkém sídlišti s významným podílem neagrární výroby. Revizní průzkum a nové zaměření povrchových tvarů do situace jasno nepřináší, výklad se naopak komplikuje, neboť mezi nově nalezenou keramikou se chronologicky starší zlomky již vůbec nenachází a keramická sekvence zde začíná nejdříve někdy ve „12. století“.

Blovičko nabízí řešit jedno z podstatných témat středověkých dějin, a to povahu neagrární výroby ve venkovském prostředí. V tomto případě jde o otázku podílu obyvatel vsí na těžbě, transportu a jednoduché úpravě železné rudy. Doklady povrchové těžby byly totiž identifikovány také v blízkosti zaniklé Chýlavy a Kamenice. Problémem samozřejmě zůstává datace těchto aktivit.

Sborník jako celek působí velmi příznivě, je graficky přehledný a dobře ladí se staršími publikacemi podobného zaměření (Rokycansko). Velké naděje pak vzbuzuje ohlášený druhý a pravděpodobně i rozsáhlejší svazek, do kterého by měly být zařazeny nejen nové poznatky, ale také historický exkurz a závěrečná syntéza.

TOMÁŠ KLÍR

Historia Scepusii I / Dzieje Spisza I / Dejiny Spiša I, red. Martin HOMZA – Stanisław A. SROKA, Bratislava – Kraków 2009

662 s., ISBN 978-80-968948-2-6

Podnětem k vydání výpravné publikace se stalo osmisetleté výročí první písemné zmínky o Spiši (1209). Přípravy svazku se ujala již v roce 1999 slovensko-polská pracovní skupina pro dějiny Spiše. Společný zájem historiků obou zemí na syntéze pramenil z dějinných kořenů, neboť spišský komitát (později župa či stolice) se rozkládal na severní výspě Uherského království a od počátku 15. do druhé poloviny 18. století byla značná část regionu dána do zástavy polské koruně. První slibné výsledky mezinárodní spolupráce představila skupina v roce 2003 v úctyhodném sborníku *Terra Scepusiensis: stav badania o dejinach Spiša*, který sledoval dějiny regionu až do poloviny 20. století a v němž byla zastoupena i maďarská větev spišské historiografie.

S poněkud odlišnou koncepcí vznikl anotovaný svazek, věnovaný dějinám do roku 1526. Kolektivní přístup předchozího díla ustoupil ve prospěch monografického zpracování jednotlivých věcněchronologických celků z pera osmi hlavních autorů, jejichž texty poté zpravidla procházely oponenturou zahraničního kolegy. Rozmáchlostí projektu odpovídá zařazení kapitoly o fyzickogeografických poměrech Spiše jako regionu v povodí horního toku Popradu, Hornádu a Hnilce (Marek Skawiński, s. 40–61). Živou přírodu představil na příkladu vzácné flóry a fauny Milan Barlog (s. 72–76), Dušan Bevilaqua se věnoval drobným historickým vstupem počátkům ochrany přírody až do založení národních parků v poválečném období (s. 64–71). Z pozice archeologa sledoval spišské dějiny od prvních stop člověka ve středním paleolitu až do přelomu 12. a 13. století Marián Soják (s. 78–123). Kontinuální osídlení regionu je doloženo od konce 4. tisíciletí před Kristem, Slované se zde kvůli vyšší poloze a méně úrodným půdám usazují až v 8. století (hradiště Čingov a Dreveník).

Vlastní historické kapitoly si rozdělili dva autoři. Raně středověkého období (do počátku 14. století) se ujal bratislavský docent slovenských dějin Martin Homza, pozdně středověkou epochu (do r. 1526) zpracoval białystocký profesor Henryk Ruciński († 12. 10. 2007). Jim při-